

TEMEL BİLEŞENLER BAKIMINDAN GAP'IN TAMAMLANMA ORANI VE ÜRETİM POTANSİYELİ ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA



Ahmet KAYAN

Dr., Harran Üniversitesi
İİBF Kamu Yönetimi Bölümü
akay6363@yahoo.com

ÖZET

GAP (Güneydoğu Anadolu Projesi) Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerinin tamamını kapsayan Türkiye topraklarının yaklaşık % 10'nuna sahip, çok sektörlü, çok amaçlı, çok bileşenli bir bölge kalkınma projesidir. Düşünsel temelleri 1960'lı yıllara dayanan, temeli 1980'li yıllarda atılan, GAP'ın yapılmaya başlamasının üzerinden 30 yıl geçmiştir. Proje kapsamında 1.822 bin hektar arazinin sulanması, Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde 22 baraj, 19 hidroelektrik santralinin yapımı öngörülmektedir. Aradan geçen 30 yıllık sürede, 2010 yılı verilerine göre, GAP bölgesinde sulanması öngörülen 1.822 bin hektar araziden 300 bin hektar arazi sulanmaya açılmıştır ki bu arazi proje kapsamında sulanması gereken toplam arazinin sadece % 16.5'dir. Ayrıca Projenin temelini oluşturan Fırat ve Dicle nehirleri üzerinde yapımı öngörülen 22 barajdan 15'i, 19 hidroelektrik santralden sadece 8'i tamamlanmıştır. Dolayısıyla 30 yıllık mazisine rağmen GAP'ın önemli bir kısmı hala bitirilememiştir.

GAP sadece bir sulama ve elektrik üretim projesi değildir; aynı zamanda Güneydoğu Anadolu Bölgesini bütünüyle kalkındırmak amacıyla yapıldığı için tarım, sanayi, kentsel ve kırsal altyapı, eğitim, sağlık ve çevre gibi birçok bileşenden oluşmaktadır. Bu çalışmada son bilgiler ışığında temel bileşenler bakımından GAP'ın tamamlanma oranı, eksik kalan kısmı ve üretim potansiyeli konuları araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: GAP, GAP Master Planı, GAP'ın temel bileşenleri, Tarım, Sanayi, Altyapı, Çevre, Kültür, Sağlık

ABSTRACT

GAP (Southeastern Anatolia Project) is a multi-sectorial, multi-purpose and multi-component regional development project which involves 10% of Turkey's land mass with Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa and Şırnak. 30 years have passed since GAP,

whose intellectual basis goes back to 1960's and whose foundations were laid in 1980's, was started. In the extent of this project, the irrigation of 1.822 hectares of land, 22 dams over Fırat and Dicle rivers and 19 hydro-electric power plants are being stipulated. During the 30 years passed, according to 2010 data, of the 1.822 thousand hectares of land which was expected to be irrigated, 300 hectares of it was prepared for irrigation, which is only 16,5% of the total land supposed to have been irrigated. Moreover, of the 22 dams over Fırat and Dicle, which provides basis for the project, 15, and of the 19 hydro-electric power plants only 8 have been completed. As it is seen, despite its history of 30 years, a great deal of GAP hasn't been accomplished yet.

GAP is not just an irrigation and power production project, it also consists of many components such as agriculture, industry, urban and rural infrastructure, education, health and environment, in that it was set off with a view to develop Southeastern Anatolia Region entirely. In this study, the completion progress, missing parts and output potential of GAP were studied in the light of recent data.

Keywords: GAP, GAP Master Plan, Basic Components of GAP, Agriculture, Industry, Infrastructure, Environment, Culture, Health

GİRİŞ

Güney Doğu Anadolu Bölgesi ekonomik ve sosyal yönlerden diğer bölgelerimizden daha az gelişmiştir. Kuruluş kararnamesinde GAP'ın amacı, diğer bölgelere göre geri kalmış olan Güney Doğu Anadolu Bölgesinin su ve toprak kaynaklarını geliştirerek bu bölge ile diğer bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını gidermek, kırsal ve kentsel alanda istihdamı artırarak bölge halkının refah seviyesini yükseltmek, hem bölge hem de ülke ekonomisine olumlu katkılar sağlamak şeklinde belirtilmiştir. GAP, Güney Doğu Anadolu bölgesinin tarım, sanayi, sağlık, eğitim, kültür, çevre, kentsel ve kırsal altyapıyı geliştirmek için çok geniş kapsamlı olarak tasarlanmıştır. GAP'ın uygulama rehberi niteliğindeki "GAP Master Planı"nda bu proje ile bölgenin tarıma dayalı ihracat merkezi haline getirilmek istendiği belirtilmiştir (Öğüt, 2001: 71). Dolayısıyla GAP'ın tarım, sanayi, sağlık, eğitim, kültür, çevre, kentsel ve kırsal alt yapıyı geliştirme gibi birçok bileşeni vardır. Bu çalışmada temel bileşenleri bakımından GAP'ın tamamlanma oranı ve eksik kalan kısmı üzerinde durulmuştur.

GAP'ın temel bileşenleri GAP Toprak ve Su Kaynakları Geliştirme Programı, GAP ve Tarım, GAP ve Sanayi, GAP ve Altyapı, GAP'ın Sosyal Yönü, GAP ve Sağlık, GAP Çevre ve Kültür, GAP ve Uluslararası İşbirliği, Uluslararası Su Kuruluşları İle İlişkiler ve GAP'ın Finansmanı şeklinde belirtilmiştir. GAP ve Uluslararası İşbirliği ile

Uluslararası Su Kuruluşları İle İlişkiler konuları hariç diğer konular bu çalışmanın asıl konusunu oluşturmaktadır. Uluslararası ilişkiler ve uluslar arası su kuruluşlarıyla ilişkiler her ne kadar GAP'ın temel bileşenleri arasında yer almakta ise de GAP'ın tamamlanmasında doğrudan etkisi olmadığı için burada üzerinde durulmamıştır. GAP iç kaynaklarla finanse edildiği için uluslar arası kuruluşların GAP'ın tamamlanmasında direkt etkisi yoktur.

Çalışmada GAP hakkında kısaca genel bilgi verildikten sonra, GAP'ın temel bileşenlerinden Toprak ve Su Kaynaklarını Geliştirme Programı konusu anlatılmıştır. GAP'ın en önemli bileşeni toprak ve su kaynaklarıdır. Güneydoğu Anadolu Bölgesinde Türkiye'de sulanabilir toplam arazinin % 22'si, akarsu kaynaklarının % 28'i (Fırat %16, Dicle % 12) bulunmaktadır. Su kaynaklarından sonra GAP'ın en önemli bileşeni hiç kuşkusuz tarımdır. Tarımdan elde edilen fazla ürünün sanayiye aktarılması ile hem bölgenin sanayisi canlanacak hem de bölgede istihdam artacaktır. Bölgede 1.822 bin hektar sulanabilen birinci sınıf tarım arazisi bulunmaktadır. GAP'ın yapılmaya başlamasının üzerinden 30 yıl geçmesine rağmen proje kapsamında sulanması gereken araziden sadece 300 bin hektar alanının sulanması (bölgede sulanması gereken toplam arazinin sadece % 16.5'i) tarım alanında önemli bir gelişmenin olmadığını göstermektedir. Bu çalışmada bu konuya dikkat çekilmiştir. GAP Bölgesi sanayileşme bakımından Türkiye'nin diğer bölgelerine göre çok geride kalmış durumda. GAP ile sanayileşme arasındaki konu irdelenerek bölge illerinde bulunan Organize Sanayi Bölgeleri (OSB) ile Küçük Sanayi Siteleri (KSS) tek tek anlatılmış ve bu sanayi kuruluşlarında istihdam edilen kişi sayısı belirtilmiştir. 1980'li yıllardan itibaren hem güvenlik nedeniyle hem de ekonomik ve sosyal nedenlerden dolayı bölgede kırsal alandan kentlere yoğun göç yaşanmıştır. Bölgenin kötü olan ekonomik ve sosyal şartlarından dolayı zaten kötü olan kentlerin altyapısı bu göçlerle daha da kötüleşmiştir. Bölgenin altyapısı anlatıldıktan sonra GAP'ın sosyal yönü üzerinde durulmuştur. GAP'ın uygulanmasıyla toplumun ekonomik ve sosyal yapısında önemli değişiklikler olacaktır. Binlerce yıldır yapılan kuru tarımdan sulu tarım geçmekle, bölge çiftçisinin geliri beş kat artış gösterecek, bu da ekonomide önemli ve olumlu gelişmelere yol açacaktır. Tarım ürünlerindeki artış sanayiye aktarılacağı için bölgede tarım toplumundan sanayi toplumuna geçiş olacak, böylece bölgenin geleneksel toplum yapısı modern sanayi toplum yapısına dönüşecektir. GAP'ın sosyal yönü anlatıldıktan sonra GAP ve sağlık konusu anlatılmıştır. GAP Bölgesi sağlık hizmetleri bakımından diğer bölgelerimize göre daha geridedir. GAP Bölgesinde sağlık hizmetlerinin niceliği, niteliği ve sağlık hizmetlerindeki sıkıntılar

anlatıldıktan sonra GAP'ın çevre ve kültür bileşeni konusu üzerinde durulmuştur. Fırat ve Dicle nehirlerinin boylarında yaşayan kuş, balık ve hayvan türleri ile yarı kurak ve çöl ikliminin endemik (belli bölgelere has tabiatta az bulunan bitki türleri) bitki türlerinin, Türkiye'nin diğer bölgelerinde bulunmayan doğal yaşam alanları vardır. Asırlardır sürdürülen kuru tarımdan sulu tarıma geçmekle söz konusu hayvanların ve bitkilerin doğal yaşam alanı yok olmaktadır. Bu durumun çevre sorunlarına yol açmaması için GAP Bölge Kalkınma İdaresinin yaptığı çalışmalar anlatılmıştır. GAP'ın tüm bileşenleriyle birlikte tamamlanması için öngörülen yatırım tutarı 32 milyar ABD Doları olarak hesaplanmıştır. Uluslararası kuruluşlardan destek bulunmadığı için proje iç kaynaklarla finanse edilmeye çalışılmıştır. 30 yıllık mazesine rağmen GAP'ın tamamlanması için öngörülen 32 milyar dolar para harcanmadığı gibi söz konusu proje de tamamlanmamıştır. Bu çalışmada son bilgiler ışığında GAP'ın finansman durumu, projede gelinen son nokta ve GAP'ın eksik kalan kısmı anlatılmıştır. GAP'ın eksiklikleri ya da henüz tamamlanmayan kısmı anlatıldıktan sonra GAP'ın üretim potansiyeli değerlendirilerek çalışma sonuç kısmı ile bitirilmiştir.

1.GENEL OLARAK GAP

GAP Adıyaman, Batman, Diyarbakır, Gaziantep, Kilis, Mardin, Siirt, Şanlıurfa ve Şırnak illerinin tamamını kapsayan Türkiye topraklarının yaklaşık % 10'nuna sahip, çok sektörlü, çok amaçlı bir bölge kalkınma projesidir (Gümgüm, 1997; 13). GAP belirtilen illerin hem kırsal alan hem de ketsel alandaki ekonomik ve sosyal düzenlemeleri kapsamaktadır. Bu nedenle GAP Güneydoğu Anadolu Bölgesinin tamamına hitap eden son derece geniş kapsamlı bir proje olarak tasarlanmıştır.

GAP ile ilgili araştırma yapma, bilgi ve belge toplama, koordinasyonu sağlama ve plan yapma görevi 1986 yılında Devlet Planlama Teşkilatına (DPT) verilmiş, DPT bu görevi aldıktan sonra bünyesinde bir Müsteşarlık Araştırma Grubu (MAG) oluşturmuştur (Özer, 1998: 78). Söz konusu MAG 1989 yılının sonlarına doğru GAP'ın planlanmasıyla ilgili yürüttüğü çalışmalarını "GAP Master Planı" adıyla bitirmiş ve başbakanlığa sunmuştur (Erol, 1999: 16). Bu çalışmaların neticesinde 6 Kasım 1989'da "GAP Bölge Kalkınma İdaresi Teşkilatı" 388 Sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Merkezi Ankara'da, şubesi Şanlıurfa'da olacak şekilde kurulmuştur (Erol, 1999: 16).

Toplam alanı yaklaşık 75.000 kilometrekare olan, su kaynakları 22 baraj ve 19 hidroelektrik santrali kurmaya uygun olan GAP, Türkiye Cumhuriyeti Devletinin en büyük entegre bölgesel kalkınma projelerinden birisidir (GAP, 1993-1997: 10). Çukurova bölgesinin 4.5 kat büyüklüğünde olan GAP (Fidancı, 1999: 18) tamamlandığında yılda 53 milyar metre küp su akıtan Fırat ve Dicle nehirlerinin suyu denetim altına alınacak, bu nehirler üzerinde kurulu gücü ve kapasitesi 7476 megavat olan hidroelektrik santrallerinde yılda 27 milyar kilovat saat elektrik enerjisi üretilecektir (Çadırcı, 1999: 19). GAP bölgesinde hidroelektrik üretiminin önemli bir kısmı Karakaya, Atatürk, Dicle, Kralkızı, Birecik, Karkamış ve Batman barajlarında gerçekleşmektedir (Dağlı, 1999: 26). Bu barajlardaki hidroelektrik tesislerin açılışından 2005 yılı sonuna kadar 253 milyar kilovat saat elektrik enerjisi üretilmiş olup bu enerjinin parasal değeri 15 milyar (ABD) Dolardır (1 kwh=6 cent olarak hesaplanmıştır) (www.gap.gov.tr/faaliyetraporu/2005/10.12.2012). Projenin tamamlanmasıyla Türkiye'de sulanabilir 8.5 milyon hektar arazinin % 22'si (1.822 bin hektar) sulu tarıma açılacak ve 3.500 binden fazla insana istihdam imkanı sağlanmış olacaktır (Dağlı, 1999: 26).

TÜİK'in (Türkiye İstatistik Kurumu) 2010 ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) verilerine göre GAP Bölgesinde 7.592.772 kişi yaşayarak (TÜİK, Tür.İst.Yıllığı, 2010: 47) Türkiye toplam nüfusunun % 10'nundan bir az fazlasını oluşturmaktadır.

2.GAP'IN TEMEL BİLEŞENLERİ

GAP, Güney Doğu Anadolu Bölgesini bütünüyle kaldırmak amacıyla yapıldığı için ekonomik, sosyal ve kültürel gibi değişik bileşenlerden oluşmaktadır. GAP'ın tam anlamıyla bitmesi, faaliyete geçmesi ve kendisinden beklenen faydayı sağlaması bileşenleriyle birlikte tamamlanmasına bağlıdır. GAP'ın bileşenleri bölgedeki hem kırsal alan hem de kentsel alandaki yatırım, istihdam, sanayi, altyapı, kültür, çevre, sağlık gibi ekonomik ve sosyal gelişmelerle ilgilidir.

2.1. GAP'ın Toprak ve Su kaynaklarını Geliştirme Programı

GAP Bölgesinde yaklaşık 7.500 bin hektar arazi bulunmaktadır. Bu arazinin yaklaşık yarısı tarıma elverişli, diğeri dağlık, çayır-mera, bozkır ve ormanlık gibi tarıma elverişli olmayan alanlardan oluşmaktadır. Tarım arazisinin 1.822 bini sulu tarıma elverişli durumda iken diğeri kuru tarıma uygun koşullardadır (Atalay ve diğerleri, 1997: 29).

GAP'ın su potansiyeli 22 baraj ve 19 hidroelektrik santrali kurmaya yetecek, bu santrallerde günlük 7476 megavat enerji gücüyle yılda 27 milyar kilovat saatlik elektrik enerjisi üretebilecek kapasitededir. Fırat (Türkiye'deki akarsuların % 16'sı) ve Dicle (Türkiye'deki akarsuların % 12'si) nehirleri Türkiye'nin akarsu gücünün % 28'ni oluşturmaktadır (Taraklı, 2001: 65). GAP'ın tamamlanmasıyla yılda 53 milyar metre küp su akıtan söz konusu nehirlerin suyu denetim altına alınacağı gibi 1.822 bin hektar arazi de sulanmış olacaktır. GAP Bölgesinde planlanan elektrik enerjisi üretim potansiyeli Türkiye'de üretilen toplam elektrik enerjisinin % 22'ne eşittir (www.gap.gov.tr/gap-toprak-ve-su-kaynaklari-gelistirme-programi/4.12.2012).

2.2. GAP ve Tarım

GAP Bölgesinde Tarımdan beklenen ürünün elde edilmesi ve tarımın beklenen değişimi sağlaması için kuru tarımdan sulu tarıma geçmek şarttır. Tarım GAP'ın lokomotif, değişimin ana unsuru ve bu projenin yapılmasının temel bileşenlerinden en önemlisidir. Tarımdan elde edilen ürün sanayiye aktararak hem bölgede kurulmakta olan sanayinin ham maddesi elde edilebilir hem de GAP Bölgesindeki değişim sağlanabilir.

Sulanabilir ve sulanmayan arazisiyle GAP toplam 75.358 kilometre karelik bir alana sahiptir (GAP-GİDEM ve ABİGM, 2005: 21). Yaklaşık 7.5 milyon hektar araziye denk gelen bu toprakların 3.2 milyonu ekilip biçilebilir durumdadır. Söz konusu arazinin 1.822 bin hektarı sulanabilecek durumda iken 1.2 milyon hektarı teknik olarak sulama imkanı olmayan, kuru tarımın yapılabileceği arazi niteliğindedir. (www.gap.gov.tr/gap-toprak-ve-su-kaynaklari-gelistirme-programi/4.12.2012).

Tarım işletmelerinin ekonomik olması için belli bir büyüklükte olması gerekir. GAP Bölgesindeki tarım işletmelerinin geneli küçük işletmeler niteliğindedir. Tarım işletmelerinin verimli hale gelmesi, ekonomik olması ve su israfının önlenmesi için GAP Bölge Kalkınma İdaresi Başkanlığı Tarım Reformu, DSİ, Tapu ve Kadastro, Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü ile işbirliği yaparak Ceylanpınar Ovasında 22 bin, Şanlıurfa'da 20 bin hektar olmak üzere toplam 42 bin hektar arazi toplulaştırması yapılmıştır. Bu çalışmaların devamında Tarım Reformu Genel Müdürlüğü Harran Ovasında 80 bin hektar araziye daha toplulaştırmıştır (www.gap.gov.tr/gap-ve-tarim/4.12.2012) Ancak tarım işletmelerinin ekonomik olması için toplulaştırma işlemlerinin GAP Bölgesinde sulanabilir arazinin tümünde yapılması gerekir. GAP Bölgesinde tarım işletmelerinin % 53.3'ü 1-4.9 hektar

büyükliğünde iken, % 33.3'ü 5 - 19.9 hektar büyüklüğündedir (GAP-Harran Üni., 2010: 10). Dolayısıyla bölgedeki tarım işletmelerin % 80'ninden fazlası küçük işletme niteliğindedir.

GAP kapsamında Güneydoğu Anadolu Bölgesinde sulu tarıma açılacak arazi, Türkiye'de sulanabilir toplam arazinin % 22'sine eşittir. 2000 yılında 277.332 hektar arazi kamu kurumları tarafından sulu tarıma açılmıştır. Bunun 213.924 hektarını Devlet Su İşleri, 63.408 hektarını Köy Hizmetleri Genel Müdürlüğü işletmeye açmıştır. 2009 sonu itibariyle GAP Bölgesinde 300.397 hektar arazi kamu kurumları tarafından sulu tarıma açılmıştır. GAP Bölgesinde sulu tarıma geçiş için halk da bu konuda çalışmalar yapmakta, bu çalışmaların neticesinde halk tarafından 71.049 hektar arazi aynı tarihlerde sulu tarıma açılmıştır (GAP-Harran Üni., 2010: 9). Bölgede sulanabilecek araziden 72.093 hektarlık alanda sulama şebeke inşaatı devam etmekte, 1.448.556 hektarlık alan ise planlama faaliyetleri yürütülmektedir (GAP, 2010: 9). Bu verilerden de anlaşıldığı gibi bölgede sulu tarıma geçmek için daha kat edilmesi gereken çok yol bulunmaktadır.

2.3. GAP ve Sanayi

GAP'ın uygulama programı niteliğinde olan "GAP Master Planı"nda bölgeyi tarıma dayalı ihracat merkezi haline getirilmek istendiği belirtilmiştir (Öğüt, 2001: 71). Sulu tarımla birlikte artan ürünün sanayiye akması, sanayi kuruluşlarına yer sağlanması, kamu kurumları ile birlikte özel sektörün de yatırım için bölgeye çekilmesi amacıyla GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından çalışmalar yapılmaktadır. 1992'de GAP Bölge Kalkınma İdaresi tarafından "GAP Bölgesel Ulaşım ve Altyapı Geliştirme Çalışması" yapılarak bölgede gelişmesi muhtemel olan 9 yörenin çevre düzeni planı yapılmıştır (www.gap.gov.tr/gap-ve-sanayi/1.12.2012). Sulu tarıma geçmekle birlikte bölgede meydana gelen iş ve yatırım ortamına katılacak yerli ve yabancı yatırımcılara bilgi ve danışmanlık hizmeti vermek için "GAP Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezi" Adıyaman, Diyarbakır, Mardin ve Şanlıurfa il merkezinde kurulmuştur (Özgül, 2005: 13). Kısaca GAP-GİDEM olarak isimlendirilen GAP Girişimci Destekleme ve Yönlendirme Merkezi yerli ve yabancı girişimcilere bölgede yatırım ve yatırım alanları ve bölgenin pazarlama imkanları hakkında bilgi vermektedir.

Sanayileşmenin önemli göstergelerinden birisi ilgili yerde organize sanayi bölgelerinin bulunmasına/kurulmasına bağlıdır. İller itibariyle GAP Bölgesindeki organize sanayi bölgelerinin varlığı şöyle belirtilebilir (GAP-GİDEM, 2005: 47-89): Adıyaman'da bir adet

organize sanayi bölgesi bulunmakta, söz konusu organize sanayi bölgesinde bulunan 80 adet parselden 76'sı kullanılmış 4'ü boş beklemektedir. Batman organize sanayi bölgesinde bulunan 76 parselden 30 parseli kullanılmış, 46 parseli boş beklemektedir. Diyarbakır organize sanayi bölgesinde bulunan 186 parselden 93 parseli kullanılmış, 93 parseli boş beklemektedir. Gaziantep'te 4 organize sanayi bölgesi bulunmakta, bu organize sanayi bölgelerinde bulunan 757 parselden 581 kullanılmış, 176 parsel boş beklemektedir. Kilis'te organize sanayi bölgesinde bulunan 50 adet parsel kullanılmış, boş bekleyen parsel yoktur. Mardin'de organize bölgesinde bulunan 160 parselden 90 parseli kullanılmış, 70 parseli boş beklemektedir. Siirt organize sanayi bölgesinde bulunan 181 parsel boş beklemektedir. Şanlıurfa organize sanayi bölgesinde bulunan 295 parselin tamamı kullanılmış, organize sanayi bölgesinde boş bekleyen parsel bulunmamaktadır. Şanlıurfa'da ikinci organize sanayi bölgesinin kurulması çalışmaları devam etmektedir. Şırnak'ta organize sanayi bölgesi henüz yapım aşamasındadır. GAP Bölgesinde bulunan organize sanayi bölgelerinde 544 fabrika üretime geçmiş, bu fabrikalarda toplam 43.500 kişi çalışmaktadır (www.gap.gov.tr/gap-ve-sanayi/3.12.2012).

Bölgede küçük sanayi siteleri de önemli istihdam imkanları sunmaktadır. Son bilgilere göre Batman'da 1, Diyarbakır'da 6, Gaziantep'te 6, Mardin'de 1, Şanlıurfa'da 3 olmak üzere bölgede 18 küçük sanayi sitesi tamamlanmış, bu iş yerlerinde 33 bin kişi istihdam edilmiştir (www.gap.gov.tr/gap-ve-sanayi/3.12.2012). Bu verilerden de anlaşıldığı gibi GAP Bölgesinde sanayileşmenin geliştiği söylenemez. TÜİK'in 2010 ADNKS (Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi) verilerine göre bölgede merkez ilçelerle (9 il) birlikte 80 ilçe bulunmaktadır (TÜİK, 2010: 21-47). Bu ilçelerin çoğunda daha küçük sanayi siteleri bile bulunmamaktadır. Kaldı ki bu ilçelerden 20'sinin nüfusu 100 binin üzerindedir (TÜİK, 2010: 21-48) ve bu ilçelerde organize sanayi bölgesine ihtiyaç vardır.

2.4. GAP ve Altyapı

GAP Bölgesinde hızlı nüfus artışı ve kırsal alandan kentlere göç kentlerde altyapı sorunlarını ağırlaştırmakta, ulaşım, yağmur ve atık suyu uzaklaştırmada ve içme suyu sağlamada birçok sorunlara yol açmaktadır. Bölgedeki küçük ilçe belediyeleri ve gün geçtikçe sayısı artan belde belediyeleri kendi imkanlarıyla alt yapı hizmetlerini yapamadıkları için söz konusu sorunlar birikmekte ve gün geçtikçe ağırlaşmaktadır. Büyük kentlerin etrafındaki gecekondu türü yerleşmeler gittikçe artmakta, merkezden uzak olduğu için

belediyelerin hizmet götüremediği bu tür yerleşim yerlerindeki alt yapı sorunları daha da artmaktadır. Gelişmiş bölgelere göre altyapı hizmetleri bakımından çok geride olan GAP Bölgesindeki kentlerde altyapı sorunları; içme suyu, kanalizasyon, atık su arıtma tesisi ve katı atık yönetiminin bulunmaması şeklinde belirtilebilir (www.gap.gov.tr/gap-ve-altyapi/1.12.2012).

GAP'ın uygulamasıyla birlikte bölgede ilçe ve belediye sayısında sürekli artış olmuştur. 1980'de bölgede 58 olan ilçe sayısı (illerin merkez ilçeleri dahil) (DİE, 1980: 4) 1990'da 75 (Adıyaman 9, Batman 6, Diyarbakır 14, Gaziantep 11, Mardin 10, Siirt 7, Şanlıurfa 11, Şırnak 7) olmuştur (DİE, 1990: 24-36). 1990'da 75 olan ilçe sayısı 2000 yılında 78 (DİE, 2000: 59-66), 2010 yılında söz konusu bölgede ilçe sayısı 80 olmuştur (TÜİK, 2010: 21-47). Görüldüğü gibi 1980'li yıllardan itibaren bölgede ilçe sayısında önemli artış olmuştur. Bölgede belediye sayısında da sürekli artış olmuştur. 1992'de 161 olan belediye sayısı, 2007 yılında 114'e, 2008 yılında 180'e, 2009-2010 yılları arasında 195'e çıkmıştır (<http://www.gap.gov.tr/yonetimler/belediye-sayisi> 1.12.2012).

Bölgede kırsal alanın % 64'ü içme suyuna kavuşmuş, % 23'ü susuz, % 13'nün suyu yetersizdir. Köy yollarının % 26.7'si asfalt, % 49.2'si stabilize, % 20.7'si tesviye durumundadır (www.gap.gov.tr/gap/gap-in-bilesenleri/gap-ve-altyapi/1.12.2012).

Bölgede metropol nitelikteki büyük kentlerin altyapıları, kent nüfusunun ancak üçte birine yetecek durumda olduğu belirtilmektedir. 2000'li yıllarda Diyarbakır'da yapılan bir araştırmaya göre kentin mevcut altyapısı kent nüfusunun üçte birinin ihtiyacını karşılamakta, kentte geri kalan diğer yerleşim yerlerinin altyapısı (özellikle gecekondu semtlerinin) bulunmamaktadır (Bağlı, Binici, 2005: 129). Altyapı bakımından bölgenin metropol kentleri olan Gaziantep ve Şanlıurfa, Diyarbakır'dan çok farklı değildir.

2.5. GAP ve Sağlık

GAP Bölgesinde sulu tarıma geçişle birlikte hem bitki desesinde hem de iklim koşullarında değişiklik olacaktır. Bu tür değişiklikleri göz önünde bulunduran GAP Bölge Kalkınma İdaresi ilk sağlık projesini 1995'te Yale (ABD), Hebrew (İsrail), İzmir ve bölge üniversitelerinin işbirliği ile Şanlıurfa'da "Şark Çıbanı Projesi" olarak yapmıştır. Bu projenin sonunda bölgede hastalığa neden olan parazitin türü belirlenmiş, hastalıktan korunma ve tedavisine ilişkin bilgi ilgili kurum ve kişilere sunulmuştur. Bölgede sağlık alanında yürütülen çalışmaların ikincisi 1998'de Sağlık Bakanlığı ve Dünya

Sağlık Örgütü (WHO) Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) işbirliği ile “Türkiye’de Sıtma Birimlerinin Kapasitesinin Güçlendirilmesi” çalışması olmuştur (www.gap.gov.tr/gap-saglik/5.12.2012).

GAP Bölgesinde sağlık hizmetlerinde altyapı, yönetim ve sağlık insan gücü gibi konularda sorun yaşanmaktadır. Sağlık konusundaki önemli sorunlardan birisi de bazı grupların mevcut sağlık hizmetlerini kullanmamasıdır. Bölgenin toplumsal koşullarında dezavantajlı grup olarak gösterilen kadınlar ve çocukların sağlık hizmetlerine ulaşma ve kullanma oranı çok düşüktür. GAP Bölge Kalkınma İdaresi bu dezavantajı gidermek için “Sağlık Gönüllüleri” projesini yürütmektedir. Sağlık Bakanlığı ile yürütülen “Sağlık Gönüllüleri” çalışması bölgedeki ÇATOM (Çok Amaçlı Toplum Merkezi) merkezlerinde kadınlar ve genç kızlar sağlık gönüllüsü olarak yetiştirilmektedir. Bu şekilde yetiştirilen genç kız ve kadınlara kendi sağlıkları hakkında bilgi sahibi olmaları, kendilerinin ve ailelerinin sağlığını koruması ve yörelerindeki sağlık hizmetlerini kullanması konusunda bilgi ve beceri kazandırılmaktadır (www.gap.gov.tr/gap-saglik/5.12.2012).

GAP Bölgesi sağlık hizmetleri bakımından özellikle hastane ve yatak sayısı bakımından diğer bölgelerimize göre daha çok geridedir. Bölge illerinde bulunan hastane ve yatak sayısı şöyledir (GAP-GİDEM, 2005: 47-89): Adıyaman’da 6 Devlet Hastanesi, 1 SSK Hastanesinde toplam 780 yatak bulunmakta, Batman’da 3 Devlet Hastanesi, 1 SSK Hastanesi, toplam 294 yatak bulunmakta, Diyarbakır’da 1 Üniversite Hastanesi, 7 Devlet Hastanesi, 1 SSK Hastanesi, 294 yatak bulunmakta, Gaziantep’te 1 Üniversite Hastanesi, 5 Devlet Hastanesi, 1 SSK Hastanesi, 2320 yatak bulunmakta, Kilis’te 1 Devlet Hastanesi, 340 yatak bulunmakta, Mardin’de 5 Devlet Hastanesi, 1 SSK Hastanesi, 555 yatak bulunmakta, Siirt’te 6 Devlet Hastanesi, 1 SSK Hastanesi, 270 yatak bulunmakta, Şanlıurfa’da 1 Üniversite Hastanesi, 13 Devlet Hastanesi, 1 SSK Hastanesi, 1414 yatak bulunmakta, Şırnak’ta 5 Devlet Hastanesi, 240 yatak bulunmaktadır. Bu verilere göre bölgede toplam 61 hastane (Devlet + SSK + Üniversite), 6507 yatak sayısı bulunmaktadır. 2010 TÜİK’in nüfus verilerine göre bölgede ortalama 7 milyon insanın yaşadığı göz önünde bulundurulursa her bin kişiye bir yatak bile düşmemektedir. Dolayısıyla GAP Bölgesi sağlık hizmetlerinin gelişimi bakımından diğer bölgelerimizde göre hala çok geridedir.

2.6. GAP, Çevre ve Kültür

GAP hem ülke düzeyinde hem de bölge düzeyinde ekonomik ve sosyal sektörlerde önemli değişikliklere neden olacağı için kaçınılmaz olarak bölgedeki çevre ve kültür varlıkları üzerinde olumlu ve olumsuz etkileri olacaktır. Sulu tarımla birlikte olumlu gelişmelerden yararlanmak, olumsuz gelişmelerin önüne geçmek, bölgedeki çevresel değerlerin ve kültürel varlıkların korunması için gereklidir (Ünlü ve diğerleri, 1997: 79).

GAP Bölgesi Ortadoğu'ya has bozkır ve yarı çöl canlıların Türkiye'ye giriş yaptıkları sınır kapısı olma özelliğine sahiptir. Bu nedenle Türkiye'nin diğer bölgelerinde bulunmayan canlı türlerinin yaşadığı doğal yaşama ortamı bu bölgede bulunmaktadır. Fırat ve Dicle nehirlerinin boylarındaki sulak alanlarda ve bölgenin güneyinde bulunan bozkır ve yarı-çöl alanlara özgü pek çok endemik bitki, hayvan, kuş ve balık türü bulunmaktadır. Projenin hayata geçmesiyle binlerce yıllık susuz tarımdan sulu tarıma, akarsu yatakları baraj göllerine dönüşmektedir. Bu dönüşüm bir yandan bölgede fazla ürün, bolluk ve refah getirirken diğer yandan canlıların doğal yaşam alanlarını yok ederek çevre sorunlarına yol açmaktadır (Ünlü ve diğerleri, 1997 : 79). Bölgedeki endemik bitkilerin, kuş, balık ve hayvan türlerinin doğal yaşam alanlarının yok olmaması ve çevre sorunlarının tehlikeli boyutlara ulaşmaması için GAP Bölge Kalkınma İdaresi bölgenin biyolojik envanterini çıkarmak için 2004 yılında "Biyolojik Çeşitlilik Araştırma Projesini" gerçekleştirmiştir. Bölgedeki yaban hayatın korunması amacıyla 2002'den bu yana "Yaban Hayatı Projesi" yürütülmektedir (www.gap.gov.tr/gap-cevre-ve-kultur/8.12.2012).

1992'de Rio'da toplanan Dünya Çevre Zirvesinde gelecek yüzyılın çevreye yaklaşımını belirten "Gündem 21" ilkelerinin (çevresel değerlerle kalkınmayı uzlaştıran sürdürülebilir kalkınma, katılımçılık, kadın ve çocuklar gibi toplumun zayıf gruplarının korunması, yoksullukla mücadele, herkese konut hakkı gibi) (Keleş, Hamamcı, 2002: 195), GAP Bölge Kalkınma İdaresinin bazı uygulamaları (projenin uygulanmasıyla dolaylı olarak yoksullukla mücadele, ÇATOM'lar aracılığıyla toplumun zayıf kesimlerinin korunmak istenmesi gibi) Gündem 21 ilkelerinin uygulandığını göstermektedir.

Farklı dinlerin bıraktığı değişik uygarlıklara ait kültür varlıkları hem bölgedeki kültürel zenginliği ortaya koyması bakımından hem de turizm açısından önem arz etmektedir. Şanlıurfa, Mardin, Siirt ve Şırnak illeri üç büyük semavi dinin (Musevilik, Hıristiyanlık,

Müslümanlık) çok sayıda kalıntılarına sahiptir. Bu kentler adeta ilahi dinler mozaïği niteliğindedir. Bölgedeki kültürel varlıkların korunması amacıyla Birecik, Halfeti, Suruç ilçelerinin taşınmaz kültürel varlıklarının envanterinin yapılması, “Hasankeyf’in Tarihi ve Arkeolojik Sit Alanı Araştırması, Kazı ve Kurtarma Projesi”, Mardin’in Midyat ilçesindeki “Acırlı Sit Alanı Çevre Düzenlemesi Projesi”, “Zeugma Acil Kazı ve Kurtarma Projesi” çalışmaları yapılmıştır (www.gap.gov.tr/gap-cevre-ve-kültür/8.12.2012). Ancak kalkınma uğruna bölgenin iki önemli kültür varlığı olan Antik Zeugma kenti (Nizip) ile Hasankeyf’in (Batman) yok olma tehlikesi ile karşı karşıya olduğunu da belirlemek gerekir.

2.7. GAP’ın Sosyal Yönü

GAP kapsamındaki yatırımların amacı insanı merkez alan, sürdürülebilir insani gelişmenin sağlanmasıdır. GAP’a yapılan yatırımlar sadece bugünkü nesillerin hayatını kolaylaştırmak, refah ve zenginliğini sağlamak için değil aynı zamanda gelecek nesillerin de kendilerini geliştirebilmeleri, hayatını daha iyi imkanlarda sürdürmeleri ve daha iyi çevrede yaşamalarını sağlaması için yapılmaktadır. Nesiller arası geçişi sağlamak ve gelecek nesillerin de GAP’tan istifade edebilmesini sağlamak için bazı sosyal etkinlik yapılmaktadır. İnsani gelişme uygulamalarına genel çerçeve oluşturmak için 1994’te “GAP Sosyal Eylem Planı” hazırlanmıştır. Bölgede dez avantajlı gruplar arasında görülen ve bölge nüfusunun yarısını oluşturan kadınların statülerinin yükseltilmesi, kadınlara yönelik sosyo-ekonomik gelişme göstergelerinin yükseltilmesi amacıyla değişik alanlarda eğitim, gelir getirici faaliyetlerin yapıldığı, partime poliklinik hizmetlerinin verildiği, çeşitli sosyo-kültürel faaliyetlerin yapıldığı ÇATOM (Çok Amaçlı Toplum Merkezleri) kuruluşları 1995’ten itibaren kurulmaya başlanmıştır (www.gap.gov.tr/gap/gap-in-bilesenleri/gap-in-sosyal-yonu/7.12.2012).

Uluslar arası Çalışma Örgütü (İLO), Diyarbakır Valiliği ve Sosyal Hizmetler Çocuk Esirgeme Kurumunun işbirliği ile “Diyarbakır Kentinde Sokakta Çalışan Çocukların Rehabilitasyonu Projesi” hayata geçirilmiştir. Buna benzer bir çalışma Adıyaman’da yapılmış, bu kapsamda “Adıyaman Kentinde Sokakta Çalışan Çocukların Rehabilitasyonu Projesi” 2002 yılında uygulamaya başlanmıştır(www.gap.gov.tr/gap-in-sosyal-yonu/7.12.2012).

Gençler arasında iletişim ve etkileşimi geliştirmek için UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) işbirliği ile geliştirilen, İsviçre Hükümetinden sağlanan fonla yürütülen “Gençlik İçin Sosyal Gelişim Projesi” tamamlanmış ve 2001 yılı içinde uygulamaya konulmuştur.

“Habitat ve Yerel Gündem 21 Gençlik Derneği” öncülüğünde uygulanan proje, bölgedeki illerde gençlik merkezlerinin açılmasını, gençler arasında iletişim ağlarının kurulmasını, sosyal, kültürel ve sportif faaliyetlerinin örgütlenmesini, gençlere yönelik farklı alanlarda mesleki beceri kazandırma programlarının geliştirilmesini ve hayata geçirilmesini öngörmektedir (www.gap.gov.tr/gap-in-sosyal-yonu 7.12.2012).

GAP'ın sosyal yönü kapsamında bölgenin eğitim durumunu da belirtmek gerekir. 2010 eğitim verilerine göre bölgede okuma yazma bilmeyenlerin oranı % 15.1'dir. Türkiye genelinde bu oran % 7.7'dir. 2008 yılı eğitim verilerine göre bölgede okuma yazma bilmeyen erkeklerin oranı % 6.8, kadınların oranı % 23.5'tir. Bu oranlar Türkiye ortalaması için erkeklerde % 3.1, kadınlarda % 12.3'tür (GAP-Harran Üni., 2010: 7). Bu verilerden de anlaşıldığı gibi GAP Bölgesinde okuma yazma bilmeyenlerin oranı Türkiye'de okuma yazma bilmeyenlerin oranının iki katıdır. Dolayısıyla bölgede hala okuma yazma bilmeyenlerin oranı yüksektir ve bölgenin genel eğitim düzeyi düşüktür.

2.8. GAP'ın Finansmanı

GAP'ın finansmanı konusunda GAP'ın resmi internet sitelerinde değişik bilgiler yer almaktadır. Böyle bir yaklaşım GAP'ın bitmesi konusunda kafa karışıklığına yol açtığı gibi projenin bütün bileşenleriyle bitmesi konusunda insanlarda kuşku uyandırmaktadır. GAP'ın uygulama programı niteliğinde olan “GAP Master Planı” ön görüşlerine göre GAP'ın tüm bileşenleriyle tamamlanması için kamu yatırımlarının finansman ihtiyacı 32 milyar ABD Doları olarak hesaplanmıştır (<http://www.gap.gov.tr/gap-nedir/4.12.2012>). 2005 yılında TL'den 6 sıfırın atılmasıyla GAP'ın finansman ihtiyacı yeniden hesaplanmıştır. GAP'ın tüm bileşenleriyle tamamlanması için 2010 yılı cari fiyatlarıyla 42.1 milyar TL paraya ihtiyaç olduğu belirtilmiştir. Aynı kaynaktan verilen bilgiye göre 2009 yılı sonu itibarıyla GAP'ın tamamlanması için yapılan harcamalar 30.6 milyar TL olmuş ve nakdi gerçekleşme oranı % 72.6 düzeyine ulaştığı belirtilmiştir (<http://includes.gap.gov.tr/gap-son-durum/1.12.2012>).

GAP'ın finansmanı konusunda GAP'ın resmi internet sitesinin başka bir sayfasında ise nakdi gerçekleşme oranının % 56.4 düzeyinde olduğu, bu oranın tarım projeleri için % 24.5 olduğu, enerji projeleri için % 83 oranında olduğu belirtilmektedir (<http://www.gap.gov.tr/gap-ta-ulasilan-son-nokta/1.12.2012>).

GAP Bölge Kalkınma İdaresinin böyle birbiriyle uyuşmayan bilgiler vermesi GAP'ın finansmanı ve bitmesi konusunda insanların

kuruma olan güvenini sarsmaktadır. Ama şu bir gerçek ki GAP'ın tüm bileşenleriyle birlikte bitmesi için daha çok finansmana ihtiyaç vardır. Zira proje kapsamında 1.822 bin hektar arazinin sulu tarıma geçmesinin öngörüldüğü ve bu araziden yaklaşık 1.500 bin hektar arazinin henüz planlanma aşamasında olduğu gözönünde bulundurulursa GAP'ın tüm bileşenleriyle birlikte bitmesi için daha çok finansmana ihtiyaç olduğu ortaya çıkmaktadır.

GENEL DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

GAP'ın yapılmaya başlamasının üzerinden ortalama 30 yıl geçmiştir, ama temel bileşenlerinden henüz hiç biri bitmemiştir. Yukarıda izah edildiği gibi projenin bitmesi için nakdi gerçekleşme oranı bakımından GAP Bölge Kalkınması İdaresi Başkanlığı tarafından yapılan açıklamalar birbiriyle uyumsuzdur. Böyle bir yaklaşım projenin ne zaman biteceği konusunda insanlarda şüphe uyandırmaktadır.

2008 verilerine göre proje kapsamında yapımı ön görülen 22 barajdan 15 baraj yapılmış (GAP, GAP Eylem Planı, 2008-2012: 5), geri kalan 7 baraj hala yapılmamış, sulu tarıma açılması gereken 1.822 bin hektar araziden sadece 300 bin hektar arazi sulu tarıma açılmış, henüz 1.500 bin hektar civarında arazi sulu tarıma kavuşmamıştır. GAP Bölgesindeki tarım işletmeleri genelde küçük işletmelerdir ve bunların ekonomik ve verimli olması için toplulaştırmanın yapılması gerekir. Bölgede sadece 120 bin hektar alanda toplulaştırma yapılmış, 1.700 bin hektar civarında arazinin toplulaştırması ise henüz yapılmamıştır.

Proje kapsamında yapımı öngörülen 19 hidroelektrik santralden 2005 sonu itibarıyla 8 hidroelektrik santrali işletmeye açılmıştır. Yukarıda belirtildiği gibi bu hidroelektrik santrallerinin kurulu güçleri bölgedeki hidroelektrik santral gücünün % 74'ünü oluşturmaktadır. Proje kapsamında yapımı öngörülen 19 hidroelektrik santralden 11'i henüz yapılmamıştır. Bu nedenle bölgede su kaynaklarından elde edilmesi gereken hidroelektrik enerjinin tamamı elde edilememektedir.

Sanayileşme bakımından GAP Bölgesi hala Türkiye'nin en geri kalmış bölgelerin başında gelmektedir. Son verilere göre bölgede 13 organize sanayi bölgesi, 18 küçük sanayi sitesi bulunmakta ve bu sanayi kuruluşlarında 80 bin civarında insan çalışmaktadır. Bölgede yaşayan 7.5 milyon insana göre 80 bin insanın sanayide istihdam edilmiş olması işgücünün sektörler arasında dağılımı bakımından çok düşük bir orandır. TÜİK'in 2010 nüfus verilerine göre bölgede nüfusu

100 bini geçen ilçe sayısı (illerin merkez ilçeleri dahil) 20'ye ulaşmıştır. Nüfusu 100 bini geçen ilçelerde organize sanayi bölgesinin kurulması sanayileşmek bakımından gereklidir. Oysa bölgede bu nitelikteki ilçelerde organize sanayi bölgesinin kurulmasıyla ilgili çalışma yoktur.

GAP Bölgesinde kentsel altyapı diğer bölgelerimize göre kötü durumdadır. Özellikle büyük kentlerin altyapısı 1980'li yıllardan itibaren aldıkları göçlerle daha da kötüleşmiştir. Diyarbakır, Gaziantep ve Şanlıurfa'da kent merkezinde birçok cadde tek araçlık gidiş geliş kadar daracaktır. Kent imar planları yetersiz olduğu ya da plansız yapılaşma arttığı için özellikle büyük kentlerin altyapı sorunları gün geçtikçe ağırlaşmaktadır.

GAP Bölgesi hekim, hemşire ve diğer sağlık çalışanı ile hastane ve yatak sayısı bakımından hala diğer bölgelerimize göre kötü durumdadır. Bölgede küçük ilçe ve beldelerde sağlık hizmetleri konusunda ciddi sıkıntılar bulunmaktadır. Son verilere göre bölgede il merkezleri dahil 80 ilçe bulunmaktadır. Oysa bölgede SSK ve Üniversite hastaneleri dahil kamu kurumlarına ait toplam 61 hastane bulunmaktadır. Bu durum bazı ilçelerde hala devlet hastanesinin bulunmadığını, bu ilçelerin sağlık ihtiyaçlarını sağlık ocağıyla giderdiğini göstermektedir.

Bölgede eğitim seviyesi ve okuryazarlık oranı Türkiye ortalamasının çok altındadır. Bölgede okuryazar olmayanların oranı Türkiye ortalamasının iki katından daha fazladır. Böyle devasa bir projenin kendisinden beklenen faydayı sağlaması, kalıcı hale gelmesi ve toprakların sulama dolayısıyla kısa sürede ölmemesi (çoraklaşma) için çiftçilerin eğitilmesi gerekir. Okuryazar olmayanların önemli bir kısmı çiftçilerdir. Dolayısıyla bölgede okuryazar olmayanların okuryazar hale gelmesi ve eğitilmesi için hala çok büyük çabaya ihtiyaç vardır.

Kalkınma uğruna bölgedeki önemli tarihi, turistik ve kültürel varlıklar yok edilmektedir. Tarihi Antik Zeugma kenti ile Hasankeyf'in durumu bu konuya iyi birer örnektir. Oysa bu tür tarihi ve turistik yerler de gelir getiren kültürel varlıklardır.

Bölgede ÇATOM (Çok Amaçlı Toplum Merkezi) kuruluşları aracılığıyla yapılan çalışmalar toplumsal gelişme bakımından önemli gelişmelerdir. Ancak ÇATOM kuruluşların kapasitesi ve ulaştığı kişi sayısı göz önünde bulundurulduğunda toplumsal gelişme için bunların yetersiz kaldığı, sosyal gelişmeyi gerçekleştirmek için daha çok insana ulaşmak gerektiği ortaya çıkmaktadır.

GAP gerçekten çok büyük bir üretim potansiyeline sahiptir. Eğer GAP tüm bileşenleriyle faaliyete girerse yılda 27 milyar kilovat saat hidroelektrik enerjisi üretilcektir ki minimum fiyatla (1 kilovatsaat = 0,6 sent) bile değeri bir milyar dolardan fazladır. Eğer bölgede sulu tarıma açılacak arazinin tamamı buğday olarak değerlendirilirse yılda 13 milyon ton buğday elde edilebilir ki bu buğday yaklaşık olarak Türkiye'nin yıllık buğday tüketimine denk gelmektedir. Eğer bölgede sulu tarıma açılacak arazinin tamamı pamuk olarak değerlendirilirse yılda 9 milyon ton civarında pamuk üretimi elde edilebilir ki bu üretim Türkiye'yi dünyanın dev pamuk üreticisi olan ABD, Çin, Rusya ve Hindistan gibi sayılı ilk beş altı ülkesi arasına koyar. GAP'ın üretim potansiyelinden tam istifade edebilmek ve özlenen refah seviyesine ulaşabilmek için GAP'ın tüm bileşenleriyle birlikte bir an evvel bitmesine bağlıdır.

KAYNAKÇA

- ATALAY, Durmuş Ali ve diğerleri: "GAP'ın Tarımsal Yapı Üzerine Etkileri", GAP'ın Ekolojiye ve Tarıma Etkileri, TÇV Yay. Ank., 1997
- BAĞLI, Mazhar, BİNİCİ, Abdulkadir: Kentleşme Tarihi ve Diyarbakır Kentsel Gelişimi, Bilim Adamı Yay., Ankara, 2005
- ÇADIRCI, Ali: " GAP Enerji ve Sosyal Sektörler", GAP İşletme, İktisat, Finans Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, Şanlıurfa, 1999
- DAĞLI Bekir:"GAP'ın Getirecekleri", GAP İşletme, İktisat, Finans Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, Şanlıurfa, 1999
- DİE: 1980 Genel Nüfus Sayımı, DİE Yay., Ank., 1980
- DİE: 1990 Genel Nüfus Sayımı, DİE Yay., Ank., 1990
- DİE: 2000 Genel Nüfus Sayımı, DİE Yay., Ank., 2000
- EROL, Mehmet: " GAP Nedir?, Nerededir? Amaçları Nedir?", GAP İşletme, İktisat, Finans Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, Şanlıurfa, 1999
- FİDANCI Yasin: "GAP Altyapı, Ulaşım, Tarım", GAP İşletme, İktisat, Finans Dergisi, Yıl 1, Sayı 1, Şanlıurfa, 1999
- GAP: GAP Hareket Planı 1993-1997, GAP Yay., Ank., 1993
- GAP: Her Yönüyle GAP, GAP Yay., Ank., 2001
- GAP: GAP Kırsal Kalkınma Projesi, GAP Yay., Ank., 2004
- GAP-Harran Üniversitesi: "GAP Eğitim-Yayım Projesi Fizibilite Raporu", Şanlıurfa, 2010
- GAP-GİDEM: Güneydoğu Anadolu Bölgesi Yatırım Rehberi, GAP Yay., Ank., 2005
- GAP: 2006 Yılı Faaliyet Raporu, GAP Yay., Ank., 2007
- GAP: 2007 Yılı Faaliyet Raporu, GAP Yay., Ank., 2008
- GAP: GAP Stratejik Plan (2008-2012), GAP Yay., Ank., 2008

- GAP: GAP Eylem Planı (2008-2012), GAP Yay., Ank., 2008
- GAP: GAP İl İstatistikleri, GAP Yay., Ank., 2008
- GAP: 2008 Yılı Faaliyet Raporu, GAP Yay., Ank., 2009
- GAP: 2009 Yılı Faaliyet Raporu, GAP Yay., Ank., 2010
- GAP: 2010 Yılı Faaliyet Raporu, GAP Yay., Ank., 2010
- GAP: 2011 Yılı Faaliyet Raporu, GAP Yay., Ank., 2012
- GAP-GİDEM ve ABİGM : Güneydoğu Anadolu Bölgesi Yatırım Rehberi, Nural Mat., Ankara, 2005
- GÜMGÜM, Bahattin: "GAP İle Oluşabilecek Çevre Sorunları ve Çözüm Önerileri", GAP'ın Ekolojiye ve Tarıma Etkileri, TÇV Yay. Ank., 1997
- <http://www.gap.gov.tr/proje-ve-faaliyetler/cevre--fiziksel-gelisme-ve-yerel-yonetimler/altyapi/altyapi/belediye-sayisi/Erişim> : 1.12.2012
- <http://www.gap.gov.tr/gap/gap-in-bilesenleri/gap-ta-ulasilan-son-nokta/Erişim> : 1.12.2012
- KELEŞ, Ruşen, HAMAMCI, Can : Çevrebilim, İmge Kitabevi, Ankara, 2002
- ÖĞÜT, Haşim: Her Yönüyle GAP-Sempozyum, GAP-TMMOB (Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 2001
- ÖZER, Ahmet: Modernleşme ve Güneydoğu, İmge Kitabevi, Ankara, 1998
- ÖZGÜL YAŞAR, Muammer, Güneydoğu Anadolu Yatırım Rehberi, Nural Matbaası, Ankara, 2005
- ÜNLÜ ve Diğerleri : "GAP'ın Faunaya Etkileri" GAP'ın Ekolojiye ve Tarıma Etkileri, TÇV Yay. Ank., 1997
- TARAKLI Duran: Her Yönüyle GAP-Sempozyum, GAP-TMMOB (Ziraat Mühendisleri Odası, Ankara, 2001
- TÜİK: Türkiye İstatistik Yıllığı, TÜİK Yay., Ank., 2010
- www.gap.gov.tr/gap/gap-in-bilesenleri/gap-toprak-ve-su-kaynaklari-gelistirme-programi/Erişim : 2.12.2012
- www.gap.gov.tr/gap/gap-nedir/Erişim :4.11.2012
- www.gap.gov.tr/gap/gap-in-bilesenleri/gap-ve-tarim/Erişim : 4.12. 2012
- www.gap.gov.tr/gap/gap-in-bilesenleri-/gave-sanayi/Erişim:3.12.2012
- www.gap.gov.tr/gap/gap-in-bilesenleri/gap-saglik/Erişim5.12.2012
- www.gap.gov.tr/gap/gap-in-bilesenleri/gap-in-sosyal-yonu/Erişim :7.12.2012
- www.gap.gov.tr/gap/gap-in-bilesenleri/gap-cevre-ve-kultur/Erişim : 8.12.2012

